

บทความวิจัย (Research Article)

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับตำรายาแพทย์แผนไทย
วัดกรับพวงเหนือ จังหวัดพิษณุโลก
An Analytical Study of a Manuscripts Documentary of Thai
Traditional Medical Texts of Wat Krab Puang Neua,
Phitsanulok Province

ขจีพรรณ ศรีฟอง¹, ณัฐกานต์ นาคพรม¹, สุกัญญา พาชื่นใจ¹,
กัมปศ รอดยิม¹ และภัครพล แสงเงิน^{2*}

Khajeephan Srifong¹, Natthakan Nakphrom¹, Sukanya Phachuenchai¹,
Peempot Rodyim¹ and Phakphon Sangngern^{2*}

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์เอกสาร มุ่งศึกษาสาระและความถี่ของเภสัชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร ผลการศึกษาพบว่า มีตำรายาที่ใช้ในการรักษาโรคต่าง ๆ จำนวนทั้งสิ้น 485 ตำรับ สามารถจำแนกสารัตถะของตำรับยาตามกลุ่มอาการของโรค 5 อันดับแรก คือ 1) มีสรรพคุณแก้ไข้ ร้อนใน พบจำนวนทั้งสิ้น 111 ตำรับ 2) มีสรรพคุณรักษากลุ่มอาการทางระบบทางเดินอาหาร พบจำนวนทั้งสิ้น 74 ตำรับ 3) มีสรรพคุณรักษากลุ่มอาการทางระบบผิวหนัง พบจำนวนทั้งสิ้น 63 ตำรับ 4) มีสรรพคุณรักษากลุ่มโรคสันนิบาต (โรครวม) พบจำนวนทั้งสิ้น 59 ตำรับ และ 5) มีสรรพคุณรักษากลุ่มชาง/ตานขโมย พบจำนวนทั้งสิ้น 52 ตำรับ พบพืชวัตถุจำนวนทั้งสิ้น 551 ชนิด โดยพบซึ่งมีความถี่สูงสุด พบสัตว์วัตถุจำนวนทั้งสิ้น 65 ชนิด โดยพบซึ่งมีความถี่สูงสุด พบธาตุวัตถุจำนวนทั้งสิ้น 44 ชนิด โดยพบเกลือทะเลมีความถี่สูงสุด และพบน้ำกระสายยาจำนวนทั้งสิ้น 79 ชนิด โดยพบน้ำมีความถี่สูงสุด

คำสำคัญ : การศึกษาแพทย์แผนไทย ตำรายาแพทย์แผนไทย วัดกรับพวงเหนือ พิษณุโลก

¹ นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

² สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

Thai Language Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pibulsongkram Rajabhat University

*Corresponding author; email: phakphon.s@psru.ac.th

(Received: 22 November 2022; Revised: 13 May 2023; Accepted: 4 June 2023)

Abstract

This research article is a documentary that aims to study the content and frequency of pharmaceutical substances in the textbook of Thai traditional medicine, Wat Krub Phuang Nuea. The study employed a documentary research methodology. The findings reveal a total of 485 formulas used in the treatment of various diseases. The substances in these drugs can be classified according to the top five syndromes as follows: 1) A total of 111 formulas possess properties to cure fever. 2) A total of 74 formulas have properties to treat gastrointestinal symptoms. 3) A total of 63 formulas exhibit properties for treating the integumentary system. 4) A total of 59 formulas possess properties for treating diseases like Parkinson's disease. 5) A total of 52 remedies have the property of treating "Sang" (a type of pediatric disease) and Tan Khmoy (malnutrition in babies). A total of 551 plant materials were found, with the highest frequency observed in Ginger (*Zingiber officinale* Roscoe). Additionally, 65 animal materials were identified, with elephants having the highest frequency. Furthermore, 44 types of elemental materials were discovered, with sea salt having the highest frequency. The study also identified 79 types of "Krasaiya" (water or liquid suitable for dissolving medication), with the highest frequency observed.

Keywords: Thai Traditional Medicine Education, Thai Traditional Medical Texts, Wat Krab Puang Neua, Phitsanulok

บทนำ

พระพุทธศาสนาที่เกิดมาจากการกระทำบาป (กรรมชั่ว) ของผู้นั้นมาทั้งในอดีตชาติและชาติปัจจุบัน ตามพระสูตรตันตปิฎก พระพุทธเจ้าทรงโปรดประทานอนุญาตให้ภิกษุสามารถฉันเภสัช (ยา) 5 ประการ ในเวลาวิกาลไว้ คือ 1. เนยใส 2. เนยข้น 3. น้ำมัน 4. น้ำผึ้ง และ 5. น้ำอ้อย (พระสูตรตันตปิฎก วินัยปิฎก มหาวรรค เกสัชขันธกะ ปัญจเกสัชกถา, 44-45) แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับยาที่ใช้รักษาหรือบรรเทาอาการของโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ตามพุทธบัญญัติดังกล่าว

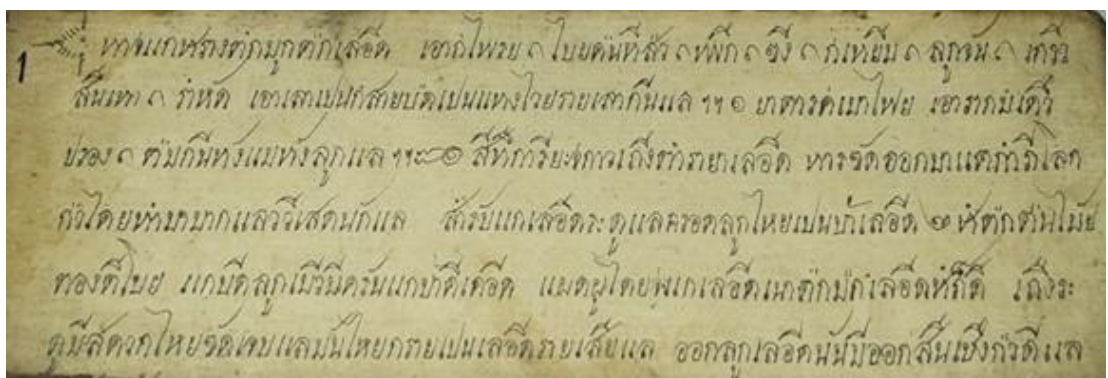
ตำรายาถือเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่ไม่สามารถจับต้องได้ (Intangible Culture Heritage) ตำรายาถือเป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต โดยผู้รักษาโรคที่เรียกกันว่า “หมอยา” ในอดีตหมอยานั้นมักเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่ช่วยบรรเทาทุกข์ภัยไข้เจ็บอันเกิดขึ้นกับชาวบ้าน โดยหมอยาที่มีชื่อเสียงมากที่สุดและมักปรากฏนามตามคัมภีร์สำคัญเกี่ยวกับตำรายา คือ หมอชีวกโกมารภัจ แพทย์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยนามหมอ ชีวกโกมารภัจ นั้นปรากฏหลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่น **พระวินัยปิฎก จุฬวรรค** หมอชีวกโกมารภัจถวายการรักษาแด่พระพุทธเจ้าด้วยอาการหือพระโลหิตที่นิ้วพระบาทเนื่องจากเทวทัตกลิ้งหินลงมาจากหิ้งปลงพระชนม์ชีพ **พระวินัยปิฎก มหาวรรค** หมอชีวกโกมารภัจทำการผ่าตัดหนังหน้าท้องชายคนหนึ่งที่อยู่เป็นโรคอาหารไม่ย่อย อุจจาระและปัสสาวะไม่สะดวก เป็นต้น (สำเนียง เลื่อมใส, 2558 : 53-55)

โดยคัมภีร์แพทย์แผนไทยสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ชำระขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2413 คือ **ตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์** เป็นตำราทางการแพทย์แผนไทยสำคัญฉบับหนึ่งที่วงการการแพทย์แผนไทยให้การยอมรับ โดยในเล่มประมวลคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการรักษาโรคของคนโบราณ เช่น คัมภีร์ธาตุวิภังค์ คัมภีร์มหาโชตรัต คัมภีร์ชวดาร คัมภีร์โรคนิทาน คัมภีร์อติสาร คัมภีร์ปฐุมจินดา เป็นต้น ซึ่งเนื้อหาในตำรายาแพทย์แผนไทยท้องถิ่นต่าง ๆ ส่วนใหญ่ก็มักจะอ้างอิงถึงคัมภีร์ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นปกติ ตัวอย่างกำเนิดมนุษย์จากคัมภีร์ปฐุมจินดาซึ่งมีเนื้อหาคล้ายคลึงกับตอนกำเนิดมนุษย์ในไตรภูมิของพระยาสิทธิไทยว่า “...ในเมื่อสัตว์จะปฏิสนธิกันท่านกล่าวไว้ว่า เปรียบกับขนจามรีเส้น 1 เอามาขบน้ำมันงาที่ใส่นั้น เอามาสลัดเสียให้ได้ 7 ครั้ง น้ำมันที่เหลือจากการสลัดนั้น คือ มูลเหตุแห่งการปฏิสนธิและตั้งขึ้นในครรภ์มารดา ผ่านไป 7 วันก็บังเกิดเป็นปฐมเรียกว่า กลละ” (พระคัมภีร์ปฐุมจินดา, 2542 : 92-93)

ความรู้ทางการแพทย์แผนไทยหรือตำรายาเหล่านี้ จึงเป็นองค์ความรู้ที่น่าสนใจศึกษาอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นภูมิปัญญาของคนโบราณที่ใช้ในการรักษาโรค โดยเฉพาะเอกสารทางตำรายา

โบราณในสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ที่เก็บรักษาต้นฉบับตำรายาโบราณของชาวภาคเหนือตอนล่างไว้จำนวนมาก ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงเลือกตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกักรับพวงเหนือ ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม เลขที่ พส.ข.0300 มาทำการศึกษาโดยสาเหตุที่เลือกเอกสารฉบับนี้เนื่องจากสภาพเอกสารที่ค่อนข้างสมบูรณ์และยังไม่มีผู้ใดทำการศึกษาและปริวรรต โดยงานวิจัยที่ใกล้เคียงที่สุดเป็นการศึกษาตำรับยาวัดกักรับพวงเหนือของนนท์รัตน์ ยอดกระโทม, สาวิตรี แก้วเกตและภักตร์พล แสงเงิน ซึ่งเป็นเอกสารที่เก็บรักษาไว้ที่สำนักศิลปะและวัฒนธรรมฯ เช่นเดียวกันแต่เป็นคนละฉบับกัน โดยงานของนนท์รัตน์นั้นเป็นเอกสารเลขที่ พส.ข.0235 ซึ่งการศึกษาวិจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยจะนำผลการวิจัยของนนท์รัตน์ ยอดกระโทมฯ มาทำการอภิปรายผลการวิจัยด้วย

ตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกักรับพวงเหนือ ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม เลขที่ พส.ข.0300 ต้นฉบับเป็นสมุดไทยขาว หมึกดำและน้ำเงิน อักษรไทย ภาษาไทย มีเนื้อหาหลักเกี่ยวกับตำรับยา สมุนไพร การปรุงยา สรรพคุณเพื่อใช้ในการรักษาโรคต่าง ๆ ชื่อของโรค การสังเกตอาการของโรคต่าง ๆ ฯลฯ โดยมีจำนวนทั้งสิ้น 137 หน้าสมุดไทย มีอักษรจำนวน 6-7 บรรทัดต่อหน้าสมุดไทย ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงเลือกตำรายาฉบับดังกล่าวอันเป็นตำรายาที่อยู่ในท้องถิ่นจังหวัดพิษณุโลกมาเป็นกรณีศึกษา

ภาพ 1 ภาพต้นฉบับตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกักรับพวงเหนือฯ ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม เลขที่ พส.ข.0300

ดังนั้นคณะผู้วิจัยจะทำการศึกษาดำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ โดยมุ่งศึกษาสารัตถะและความถี่ของเภสัชวัตถุ ในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ โดยคณะผู้วิจัยจะปริวรรตเอกสารต้นฉบับให้เป็นภาษาไทยปัจจุบัน พร้อมทั้งศึกษาตามกรอบแนวคิดที่วางไว้ โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์สำคัญต่อผู้ที่สนใจด้านองค์ความรู้ทางการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้านของอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลกอีกด้วย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสารัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ
2. เพื่อศึกษาความถี่ของเภสัชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องสามารถแบ่งกรอบแนวคิดในการวิจัยออกเป็น 2 ประเภทตามจุดประสงค์ของการศึกษาได้ดังนี้

1. กรอบแนวคิดด้านสารัตถะ

เนื่องจากเนื้อหาในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ นั้นไม่ได้เรียงเป็นระบบเหมือนตำรายาแผนโบราณแบบปัจจุบันที่ประกอบไปด้วยชื่อตำรับยา ส่วนประกอบ วิธีการปรุงยา และสรรพคุณ คณะผู้วิจัยจึงประยุกต์กรอบแนวคิดจากหนังสือรายการตำรับยาแผนไทยแห่งชาติ ฉบับกระทรวงสาธารณสุข พ.ศ. 2564 เป็นหลัก ว่าด้วยเรื่องการจำแนกเนื้อหาตำรับยาแพทย์แผนโบราณ พร้อมทั้งจำแนกสมุนไพรทั้งพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุ น้ำกระสายยา วิธีการปรุงยาและสรรพคุณ ตัวอย่างดังนี้

ชื่อตำรับยา ตำรับที่ 1 ยาแก้ชางตมูกโลหิต

ที่มา : “ถ้าจะแก้ชางตมูกตกลือด เอาไหล 1 ใบคนที่สอ 1 พริก 1 ชิง 1 กระเทียม 1 ลูกจัน 1 เกลือสินเธาว์ 1 ร้าหัด เอาเหล้าเป็นกระสายยดเป็นแท่งไว้ละลายเหล้ากินแล ฯ”

(ตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ, น.2)

ตาราง 1 ตำรับที่ 1 ยาแก้ซางตมูก ตกโลหิต

1. พืชวัตถุ	- ไพล 1 - คนทีสอ (ใบ) 1 - พริก 1	- ชิง 1 - กระเทียม 1 - จัน (ลูก) 1
2. สัตว์วัตถุ	ไม่ปรากฏ	
3. ธาตุวัตถุ	เกลือสินเธาว์	
4. กระสายยา	สุรา	
5. เกสัชกรรม	นำตัวยาทั้งหมด ร้าหัด (แทรก) ด้วยเกลือสินเธาว์ผสมสุรา ทำเป็นแท่งไว้ ละลายสุราแล้วรับประทาน	
6. สรรพคุณ	แก้ซางตมูก ตกโลหิต	

ชื่อตำรับยา ตำรับที่ 2 ยาแก้ตานเขม่าไฟ

ที่มา : “๑ ยาทานเขม่าไฟ เอามะเดื่อปล้อง 1 ต้มกินทั้งแม่ทั้งลูกแล ฯ”

(ตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ, น.2)

ตาราง 2 ตำรับที่ 2 ยาทานเขม่าไฟ

1. พืชวัตถุ	มะเดื่อปล้อง 1
2. สัตว์วัตถุ	ไม่ปรากฏ
3. ธาตุวัตถุ	ไม่ปรากฏ
4. กระสายยา	น้ำ
5. เกสัชกรรม	นำตัวยาต้ม แล้วรับประทานทั้งแม่และเด็ก
6. สรรพคุณ	แก้ตานเขม่าไฟ

หลังจากดำเนินการตามขั้นตอนดังกล่าวเสร็จสิ้นแล้ว คณะผู้วิจัยจะนำตำรับยาต่าง ๆ มาจำแนกสารัตถะแยกตามการรักษาตามกลุ่มอาการของโรค โดยพิจารณาสรรพคุณของยาตำรับนั้นเป็นหลัก คณะผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดโดยประยุกต์จาก “หมวดที่ 1 ยาแผนไทยหรือแผนโบราณ บัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. 2556” ดังนี้

- 1) ยารักษากลุ่มอาการทางระบบไหลเวียนโลหิต (กล้ามเนื้อ)
- 2) ยารักษากลุ่มอาการทางระบบทางเดินอาหาร
 - ก. กลุ่มยาขับลม บรรเทาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ
 - ข. กลุ่มยาบรรเทาอาการท้องผูก
 - ค. กลุ่มยาบรรเทาอาการท้องเสีย
 - ง. กลุ่มยาบรรเทาโรคไส้ติ่งอักเสบ
- 3) ยารักษากลุ่มอาการทางสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา
- 4) ยาแก้ไอ
- 5) ยารักษากลุ่มอาการของระบบทางเดินหายใจ
 - ก. ยาบรรเทาอาการแก้ไอ
 - ข. ยาบรรเทาอาการหืด
- 6) ยาบำรุงโลหิต
- 7) ยาบำรุงกำลัง
- 8) ยารักษากลุ่มอาการทางกล้ามเนื้อและกระดูก/มะเร็ง/कुตหะราด
 - ก. ยาสำหรับรับประทาน
 - ข. ยาสำหรับใช้ภายนอก
- 9) ยารักษากลุ่มโรคสันนิบาต (โรครวม)
- 10) ยารักษากลุ่มชา/ตานขโมย
- 11) อื่น ๆ

2. กรอบแนวคิดด้านความถี่ (frequency)

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยจะใช้กรอบแนวคิดด้านความถี่ของเภสัชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ โดยคณะผู้วิจัยสังเคราะห์แนวคิดของงานวิจัยก่อนหน้านี้ที่ปรากฏการนับความถี่ของเภสัชวัตถุที่ปรากฏในตำรายา ได้แก่ งานของชลิตา สอนจันทร์และคณะ (2564) งานของนันทรัตน์ ยอดกระโทม (2564) และงานของพอลทิพย์ ปัญญาจักรและคณะ (2564) เป็นต้น

โดยวิธีการนับความถี่ของเภสัชวัตถุนั้น คณะผู้วิจัยจะทำการบันทึกความถี่ของตัวยาที่ปรากฏในตำรายาตั้งแต่พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุและน้ำกระสายยา ด้วยการนับจำนวนครั้งของเภสัชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ เท่านั้น

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกัรบพวงเหนือฯ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) คณะผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสาระสำคัญของตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกัรบพวงเหนือฯ และความถี่ของเภสัชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกัรบพวงเหนือฯ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ขั้นเตรียมการ

คณะผู้วิจัยดำเนินการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตำรายาแผนโบราณเป็นหลัก พร้อมทั้งจำแนกประเภทของการศึกษาและนำความรู้จากงานต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยปริวรรตตำรายาตามหลักการปริวรรตเอกสารโบราณตามหลักเกณฑ์ของหอสมุดแห่งชาติ โดยการปริวรรตแบ่งตารางออกเป็น 2 ด้าน คือ การปริวรรตตามต้นฉบับ (ถอดตามรูปที่เห็นทุกประการ) และการปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบัน ตัวอย่างดังนี้

ตาราง 3 ยาดองเลือดลมจากตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกัรบพวงเหนือฯ

หน้าที่	บรรทัด	ปริวรรตตามต้นฉบับ	ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบัน
19 ยาดอง เลือดลม อยู่นี้แล	1	ฝ้าง 1 หัวคร้า 1 ยาเขาเยน 1 โภก กาย 1 ช่มื่นออย 1 โคกก่ออม 1 ต้มกั่วโดยกั่วไต่กินตัดรากไขแล ฯฯ	ฝ้าง 1 หัวคล้า 1 ยาข้าวเย็น 1 โภกพาย 1 ช่มื่นอ้อย 1 โคกกระอม 1 ต้มก็ได้บดก็ได้กินตัดรากไขแล ฯฯ
	2	สีที่การีย่าแกผู้ญิงไม่มีล่ดู ทาร ไทยเอาเมงย่มาด 7 ยอด คอย 7 ยอดรากคอย 1 แก่นสน	สีทิการียะ ยาแกผู้ญิงไม่มีระดู ท่านให้เอาเบญจมาศ 7 ยอด ข่อย 7 ยอด รากข่อย 1 แก่นสน 1 แก่น
	3	1 แกนคี่เล็ก 1 เออิงมา 1 แกนไมย สัก 1 ต้มกินมีระดูแล ฯฯ ๑ ยาเลอิด ยาล่มทารไทย เอา	ซี่เหล็ก 1 เออิงเพ็ดม้า 1 แก่นไม้สัก 1 ต้มกินมีระดูแล ฯฯ ๑ ยาเลื้อดยา ลมท่านให้ เอามะรุ้ม 1 ทองหลางใบ
	4	ม่รูม 1 ทองलगไบมน 1 ลูกคัตเขา 1 เขือกเขาหัวดวน 1 บัวร่เพด 1 ก่ทิว 1 ก่ไพร 1	มน 1 ลูกคัตเค้า 1 เขือกเขาหัวดวน 1 บอระเพ็ด 1 กระทือ 1 ไพล 1 ชิง 1 ใบส้มเสี้ยว 1 ใบส้มป่อย 1 ใบ

ตาราง 3 ยาดองเลือดลมจากตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกัรบพวงเหนือฯ (ต่อ)

หน้าที่	บรรทัด	ปริวรรตตามต้นฉบับ	ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบัน
19	5	ซึ่ง 1 ไบส้มเสี้ยว 1 ไบยส้มปอย 1 ไบยมคาม 1 กรุมทั้ง 2 ก๋ชาย 1 เซ อีกเคานัง 1 คมีนออย 1 ม่กรุด	มะขาม 1 กุ่มทั้ง 2 กระชาย 1 เชือก เขาหนั่ง 1 ขมื่นอ้อย 1 มะกรูด 33 ลูก เกลือ 1 ข้าวเหนียวกัญญาเป็น ข้าวตอก บอระเพ็ดเท่ายาทั้งหลาย
	6	33 ลูก เกรียว 1 เคานะยิวตำขำเปน เขาตอกบ่วร่เพชเท่ายาทั้งหลาย ยาเลียดยาล่มดองกินหายแล ฯฯ	ยาเลียดยาล่มดองกินหายแล ฯฯ

3. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 ศึกษาวิเคราะห์สาระัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกัรบพวงเหนือฯ โดยวิธีการจำแนกเนื้อหาตามกรอบแนวคิดที่ตั้งไว้

3.2 ศึกษาวิเคราะห์ความถี่ของเภสัชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกัรบพวงเหนือฯ

4. ชั้นสรุป อภิปรายผล

คณะผู้วิจัยจะสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัยในรูปแบบเล่มวิจัยฉบับสมบูรณ์ (Full Text) และนำเสนอผลการศึกษา

ผลการวิจัย

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกัรบพวงเหนือ ตำบลพรหมพิราม อำเภoprหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม เลขที่ พส.ข.0300 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสาระัตถะและความถี่ของเภสัชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกัรบพวงเหนือฯ ผลการศึกษาพบว่าสาระัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกัรบพวงเหนือฯ เมื่อพิจารณาตามสรรพคุณแล้วพบว่า สามารถจำแนกตามกลุ่มอาการของโรคได้ทั้งสิ้น 485 ตำรับ สามารถเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้ ดังนี้

อันดับที่ 1 ยาแก้ไข้ ร้อนใน พบจำนวนทั้งสิ้น 111 ตำรับ

อันดับที่ 2 ยารักษากลุ่มอาการทางระบบทางเดินอาหาร พบจำนวนทั้งสิ้น 74 ตำรับ

อันดับที่ 3 ยารักษากลุ่มอาการทางระบบผิวหนัง (มะเร็ง/कुตทะราด/ผิ) พบจำนวนทั้งสิ้น 63 ตำรับ

อันดับที่ 4 ยารักษากลุ่มโรคสันนิบาต (โรครวม) พบจำนวนทั้งสิ้น 59 ตำรับ

อันดับที่ 5 ยารักษากลุ่มขาง/ตานขโมย พบจำนวนทั้งสิ้น 52 ตำรับ

อันดับที่ 6 ยารักษากลุ่มอาการทางระบบไหลเวียนโลหิต (แก่ลม) พบจำนวนทั้งสิ้น 48 ตำรับ

อันดับที่ 7 ยารักษากลุ่มอาการทางสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา พบจำนวนทั้งสิ้น 36 ตำรับ

อันดับที่ 8 ยารักษากลุ่มกาฬสังคสี (ทั้งภายนอกและภายใน)/ฝีในร่างกาย พบจำนวนทั้งสิ้น 32 ตำรับ

อันดับที่ 9 ยาบำรุงโลหิต พบจำนวนทั้งสิ้น 23 ตำรับ

อันดับที่ 10 ยารักษากลุ่มถอนพิษ/เบื่อเมา พบจำนวนทั้งสิ้น 16 ตำรับ

อันดับที่ 11 ยาปรับธาตุ บำรุงธาตุ และยารักษากลุ่มอาการทางระบบทางเดินปัสสาวะ (บุรุษและสตรี) พบจำนวนทั้งสิ้น 13 ตำรับ

อันดับที่ 12 ยารักษากลุ่มอาการของระบบทางเดินหายใจ พบจำนวนทั้งสิ้น 9 ตำรับ

อันดับที่ 13 ยารักษากลุ่มอาการทางกล้ามเนื้อและกระดูก พบจำนวนทั้งสิ้น 6 ตำรับ

อันดับที่ 14 อื่น ๆ (ไม่เข้ากับทั้ง 23 ประเภท) พบจำนวนทั้งสิ้น 4 ตำรับ

อันดับที่ 15 ยากลุ่มล่อมดับดับพิษ ยารักษาอาการชัก/คลั่ง ไม่ได้สติ ยารักษากลุ่มสารพัดโรค (ครอบจักรวาล) ยาอายุวัฒนะ และกลุ่มไม่ระบุสรรพคุณในการรักษาโรค พบจำนวนทั้งสิ้น 3 ตำรับ

อันดับที่ 16 ยารักษากลุ่มอาการโรคเกี่ยวกับดวงตา พบจำนวนทั้งสิ้น 2 ตำรับ

อันดับที่ 17 ยาบำรุงกำลัง/เจริญอาหาร/เจริญอายุ ยารักษากลุ่มอาการโรคเกี่ยวกับปาก และยารักษากลุ่มอาการโรคเกี่ยวกับหู คอ พบจำนวนทั้งสิ้น 1 ตำรับ

โดยตำรายาที่พบ 5 อันดับแรกนั้น สามารถจำแนกประเภทตามสรรพคุณที่ปรากฏได้ดังนี้

อันดับที่ 1 ยาแก้ไข้ ร้อนใน พบจำนวนทั้งสิ้น 111 ตำรับ จำแนกได้ 5 ประเภท คือ

1. ตำรับยาแก้อาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากไข้ คือ มีความเจ็บป่วยเกิดเป็นโรคขึ้นในร่างกาย พิษของโรคทำให้ตัวร้อน เบื่ออาหาร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 765) โดยส่วนใหญ่ปรากฏตำรับยาแก้อาการจากไข้ที่ทำให้คนไข้มีอาการต่าง ๆ เช่น เจ็บคอ อาเจียน สะอึก หายใจหอบ ปัสสาวะไม่ออก ตัวร้อน ปวดศีรษะ นอนไม่หลับ เป็นต้น จำนวน 78 ตำรับ (พบมากที่สุด)

2. ตำรับยาแก้ไข้สารพัด (ครอบจักรวาล) คือ ตำรับยาที่ระบุสรรพคุณรักษาไข้ได้ทุกชนิด จำนวน 12 ตำรับ

3. ตำรับยาแก้ไข้สันนิบาตและรากสาต ใช้สันนิบาต คือ โรคชนิดหนึ่ง เกิดจากธาตุ 3 กองในร่างกาย คือ น้ำดี เสลด และลม เป็นโทษขึ้นพร้อมกันทำให้ร่างกายเป็นไข้ พิษของไข้มีอาการหนาวสั่นและเพื่อ เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น.37) และใช้รากสาต คือ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง อาการของโรคมียหลายชนิด คนไข้มีอาการตัวร้อน มือเท้าเย็น ลิ้นกระด้างคางแข็ง ไอ และอาเจียน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น.769) จำนวน 10 ตำรับ

4. ตำรับยาแก้ไข้สามฤดู คือ โรคชนิดหนึ่ง มักเกิดขึ้นในช่วงรอยต่อของแต่ละฤดู ผู้ป่วยมักมีไข้สลับร้อน สะท้านหนาว กระจายน้ำ เป็นต้น (พจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมไทย, 2553, น. 83-84) จำนวน 6 ตำรับ

5. ตำรับยาแก้ไข้เพื่อลม คือ ใช้ชนิดหนึ่ง คนไข้มีอาการตัวร้อน หนาวสั่น ผื่นขึ้นเต็มตัว ลมออกหู ไอ กระจายน้ำ ปากขม ผิวกายเจ็บระบม เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 769) จำนวน 5 ตำรับ

อันดับที่ 2 ยารักษากลุ่มอาการทางระบบทางเดินอาหาร พบจำนวนทั้งสิ้น 74 ตำรับ จำแนกได้ 4 ประเภท คือ

1. ตำรับยาแก้ซาง คือ โรคชนิดหนึ่ง เป็นกับเด็กเล็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึง อายุ 12 ปี อาการของโรคมียหลายอย่าง เช่น ตัวร้อน เชื้อมซึม ปากแห้ง อาเจียน บริโภคอาหารไม่ได้ ท้องเดิน และที่สำคัญจะมีเม็ดขึ้นตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ในปาก ในคอ ลิ้นเป็นฝ้า เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 777) จำนวน 34 ตำรับ

2. ตำรับยาแก้ริดสีดวง คือ โรคอย่างหนึ่ง มีอาการเหมือนฝี เป็นเม็ดตั้งขึ้นภายในร่างกาย ตั้งแต่สะดือ บางทีลงมาถึงทวารหนัก และทวารเบา ถ้าเม็ดแตกจะบานออกเหมือนดอกบูก และมีโลหิตสด ๆ จาง ๆ ไหลออกมาเป็นโลหิตใสเหมือนน้ำขานหมากหรือน้ำล้างเนื้อ ถ้าเป็นที่ทวารเบาของหญิงเรียกว่า ส้วงเลื่อนทวารเบา ถ้าเป็นที่ทวารหนัก เรียกว่าบานทะโรคเช่นเดียวกัน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 849) จำนวน 20 ตำรับ

3. ตำรับยาแก้ลม 10 จำพวก คือ โรคอย่างหนึ่ง เกิดจากธาตุลมในร่างกายผิดปกติ มี 10 ชนิด ลมปลิวกำเริบ ลมพัดลำไส้ ลมเข้าไปในลำไส้ใหญ่ ไล่ถ่าย ลมบาทาซิก ลมพานไส้ ลมสุบพิช ขึ้นในลำไส้ ลมตุลาราก ลมกระษัยจุกอก ลมกำเดา ลมผูกธาตุให้เป็นพรรดิก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 851) จำนวน 12 ตำรับ

4. ตำรับยาแก้อาเจียน คือ ตำรับยาที่มุ่งรักษาอาการอาเจียนจากความผิดปกติของระบบทางเดินอาหาร จำนวน 8 ตำรับ

อันดับที่ 3 ยารักษากลุ่มอาการทางระบบผิวหนัง (มะเร็ง/कुठะราด/ฝี) พบจำนวนทั้งสิ้น 63 ตำรับ จำแนกได้ 4 ประเภท คือ

1. **ตำรับยาแก้ฝี** คือ โรคชนิดหนึ่ง มีอาการบวมหนองกลัดหนองข้างในทำให้ปวดและร้อนที่บริเวณหัวฝีนั่น เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 820) จำนวน 33 ตำรับ

2. **ตำรับยาแก้มะเร็งและकुठะราด** คือ โรคชนิดหนึ่ง เป็นโรคติดต่อชนิดเรื้อรัง ซึ่งผุดขึ้นภายนอกผิวหนังเป็นตุ่มเล็ก ๆ คล้ายหูด แล้วค่อย ๆ โตขึ้น ลักษณะคล้ายดอกกะหล่ำปลี มีอาการใช้ตัวร้อน เบื่ออาหาร น้ำหนักลด ตุ่มดังกล่าว มักขึ้นตามขา เท้า ตามใบหน้า บริเวณจมูก เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 771) จำนวน 24 ตำรับ

3. **ตำรับยาแก้ตะมอย** คือ ฝีชนิดหนึ่ง ขึ้นตามนิ้วมือ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 794) จำนวน 5 ตำรับ

4. **ตำรับยาแก้งูสวัด** ไข้สุก คือ ชื่อโรคไข้กาฬชนิดหนึ่ง มีอาการปวดศีรษะ สะท้านร้อน สะท้านหนาว มีเม็ดผุดขึ้นเป็นแถวแนวยาว มีรูปลักษณะเหมือนงูเลื้อย เป็นเม็ดพอง มีหนองปวดแสบปวดร้อนเหมือนถูกไฟ ถ้าขึ้นรอบตัว รักษาไม่ได้ถึงตาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 767) จำนวน 1 ตำรับ

อันดับที่ 4 ยารักษากลุ่มโรคสันนิบาต (โรครวม) พบจำนวนทั้งสิ้น 59 ตำรับ

อันดับที่ 5 ยารักษากลุ่มซาง/ตานขโมย พบจำนวนทั้งสิ้น 52 ตำรับ จำแนกได้ 2 ประเภท คือ

1. **ตำรับยาแก้ซาง** คือ โรคชนิดหนึ่ง เป็นกับเด็กเล็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึง อายุ 12 ปี อาการของโรคมีหลายอย่าง เช่น ตัวร้อน เชื้อมซึม ปากแห้ง อาเจียน บริโภคอาหารไม่ได้ ท้องเดิน และที่สำคัญจะมีเม็ดขึ้นตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ในปาก ในคอ ล้นเป็นฝ้า เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 777) จำนวน 48 ตำรับ

2. **ตำรับยาแก้ตาน** คือ ชื่อโรคชนิดหนึ่งเกิดจากตัวกิมิชาติ (พยาธิ) กินอยู่ภายในร่างกาย ทำให้เกิดโรคขึ้นมี 2 ชนิด คือ ตานโจรหรือตานขโมย และตานจร โรคตานเป็นโรคที่เกิดต่อเนื่องมาจากโรคซางเจ้าเรือน โดยจะเป็นกับเด็กที่มีอายุตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไปจนถึง 7 ปีและเมื่อพ้นเขตจากการเป็นโรคซางเจ้าเรือนแล้ว มักจะเป็นรูปแรกของซางจร ขนาดที่ยังอยู่ในช่วงอายุการเป็นซางจร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 795) จำนวน 4 ตำรับ

ตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ มีเภสัชวัตถุที่ปรากฏ คือ 1. พืชวัตถุ 2. สัตว์วัตถุ 3. ธาตุวัตถุ และ 4. น้ำกระสายยา ดังต่อไปนี้

พืชวัตถุ พบทั้งสิ้นจำนวน 551 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย 10 อันดับแรก ได้ดังนี้

ตาราง 4 พืชวัตถุที่พบการใช้สูงสุด 10 อันดับแรกจากตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ

อันดับ	พืชวัตถุ	จำนวนที่พบ (ตำรับ)
1	ชิง (ชิง 122 ชิงแห้ง 9)	131
2	จัน (จัน 19 ดอก 52 ผล 57)	128
3	ขมิ้นอ้อย (ขมิ้นอ้อย 99 ใบ 1 สากกะเบือลั่ว ¹ 1 กิ่งสากกะเบือลั่ว 1 รากสากกะเบือลั่ว 2)	104
4	ดีปลี	84
5	ไพล (ไพล 79 ใบ 1 ราก 1 ผลเผาไฟ 1 ไพลแห้ง 1)	83
6	พริกไทย	75
7	มะนาว (ใบ 17 ผิว 1 เมล็ด 7 ราก 6 ผล 35)	66
8	มะกรูด (ใบ 16 ผิว 18 ราก 3 ผล 24 ผลเผาไฟ 1)	62
9	พริก (พริก 59 เมล็ด 1)	60
10	กานพลู	45

สัตว์วัตถุ พบทั้งสิ้นจำนวน 65 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย 10 อันดับแรก ได้ดังนี้

¹ ชื่อหนึ่งของขมิ้นอ้อย (ชยันต์ พิเชียรสุนทรและคณะ, 2544, น. 264)

ตาราง 5 สัตว์วัตถุที่พบการใช้สูงสุด 10 อันดับแรกจากตำรายาแพทย์แผนไทยวัด
กรับพวงเหนือฯ

อันดับ	สัตว์วัตถุ	จำนวนที่พบ (ตำรับ)
1	ช้าง (งา 31 ดีเภา 1)	32
2	เขากวาง	29
3	ผึ้ง (น้ำผึ้ง 20 ชี 3)	23
4	แรด (เขี้ยว 4 นอ 15)	19
5	งู (ดี 6 กระจดุก 6)	12
6	งูเหลือม (กระจดุก 3 ดี 7)	10
7	โค (น้ำมัน 1 น้ำมูตร 3 กระจดุกเผาไฟ 1 มูล 3)	8
8	หอยขม (หอยขม 1 เปลือก 2 หอยขมเผา 4)	7
9	จระเข้ (เขี้ยว 4 ดี 2)	6
10	แร้ง (กระจดุก 3 หัว 1 หัวแร้งเผาไฟ 1) ลิ่นทะเล และกา (กา 1 กระจดุก 2 ปากกาด้านบน 1 หัวกาเผาไฟ 1)	5

ธาตุวัตถุ พบทั้งสิ้นจำนวน 44 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย 10 อันดับ
แรก ได้ดังนี้

ตาราง 6 ธาตุวัตถุที่พบการใช้สูงสุด 10 อันดับแรกจากตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ

อันดับ	ธาตุวัตถุ	จำนวนที่พบ (ตำรับ)
1	เกลือทะเล	38
2	สารส้ม	35
3	ดินประสี	30
4	น้ำประสานทอง	19
5	เกลือสินเธาว์	18
6	กำมะถันแดง	12
7	กำมะถันเหลือง	11
8	ปูนแดง	9
9	ดีเกลือและน้ำมันดิบ	7
10	ปูนขาว	5

น้ำกระสายยา พบทั้งสิ้นจำนวน 79 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย 10 อันดับแรก ได้ดังนี้

ตาราง 7 น้ำกระสายยาที่พบการใช้สูงสุด 10 อันดับแรกจากตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ

อันดับ	น้ำกระสายยา	จำนวนที่พบ (ตำรับ)
1	น้ำ	185
2	สุรา	70
3	น้ำขาวข้าว	39
4	น้ำมะนาว	17
5	น้ำผึ้ง	16
6	น้ำดอกไม้ม	12
7	น้ำจั้น	11

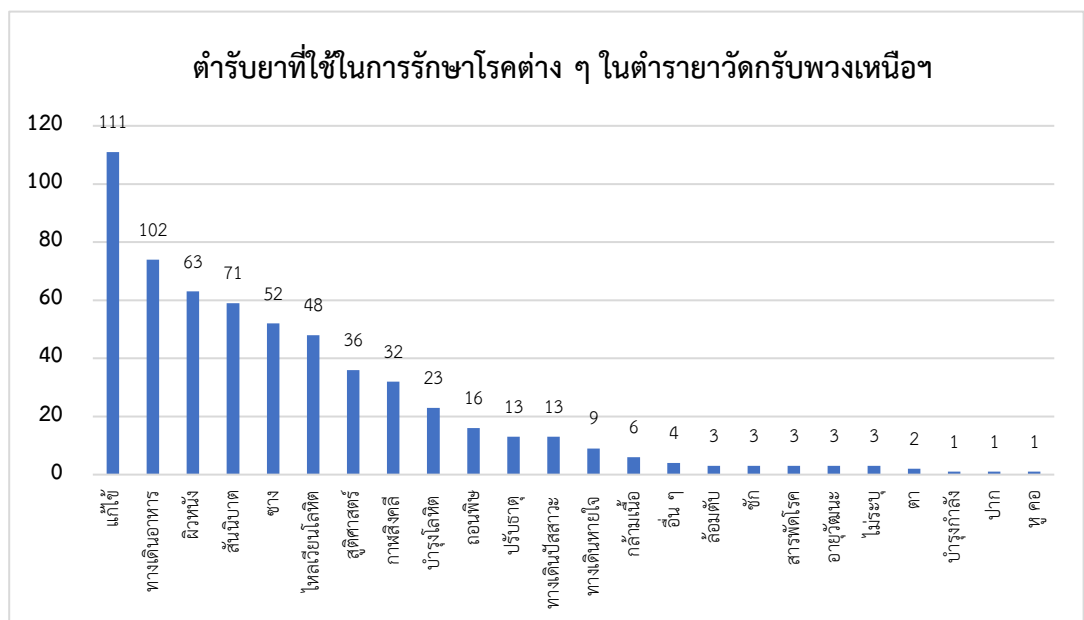
ตาราง 7 น้ำกระสายยาที่พบการใช้สูงสุด 10 อันดับแรกจากตำรายาแพทย์แผนไทยวัด กรับพวงเหนือฯ (ต่อ)

อันดับ	น้ำกระสายยา	จำนวนที่พบ (ตำรับ)
8	น้ำขิง	10
9	น้ำปูนใส	9
10	น้ำเกลือ	8

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

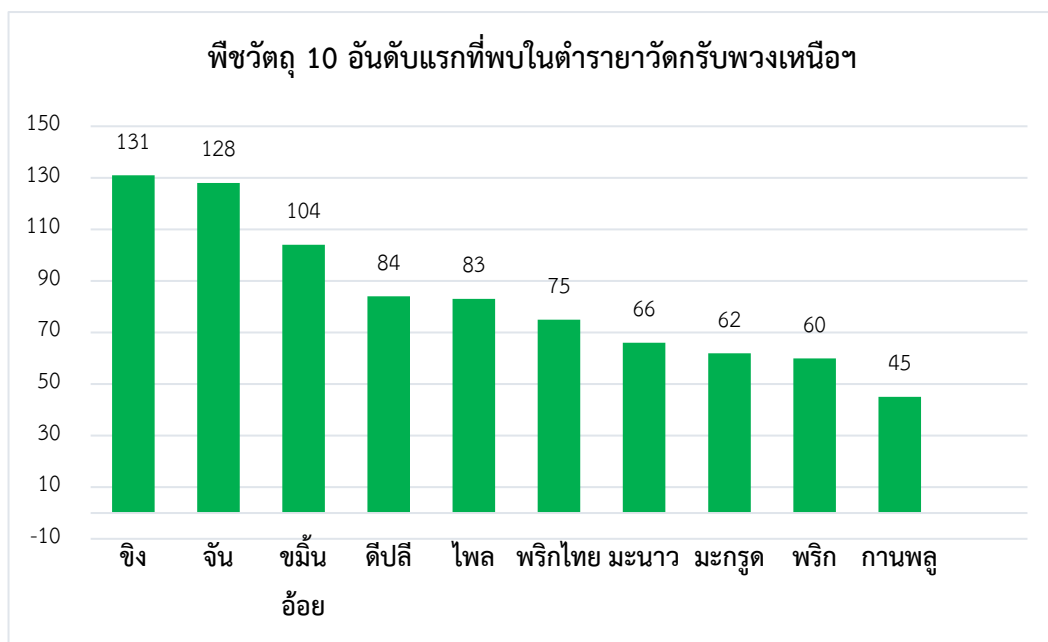
สารัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือ ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม เลขที่ พส.ข.0300 เมื่อพิจารณาตามสรรพคุณและจำแนกตามกลุ่มอาการของโรคแล้วพบว่า

พบตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคต่าง ๆ จำนวนทั้งสิ้น 485 ตำรับ จำแนกสารัตถะของตำรับยาตามกลุ่มอาการของโรคได้ทั้งสิ้น 24 ประเภท สามารถแสดงผลในรูปแบบของแผนภูมิ
ดังนี้

ภาพ 2 ตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคต่าง ๆ ในตำรายาวัดกรับพวงเหนือฯ

พบพืชวัตถุในตำรายาวัตรับพวงเหนือฯ ทั้งสิ้นจำนวน 551 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย 10 อันดับแรก สามารถแสดงผลในรูปแบบของแผนภูมิ ดังนี้

ภาพ 3 พืชวัตถุ 10 อันดับแรกที่พบในตำรายาวัตรับพวงเหนือฯ

พืชวัตถุที่พบมากที่สุด คือ ชิง เป็นทั้งสมุนไพรและเครื่องเทศที่ชนชาติไทย จีน และอินเดีย รู้จักใช้มาแต่โบราณ มีชื่อในภาษาสันสกฤตว่า “Sringavere” ฝรั่งเศสเรียก “ginger” ได้จากพืชที่มีชื่อพฤกษศาสตร์ว่า *Zingiber officinale* Roscoe ในวงศ์ Zingiberaceae ตำรายาสรรพคุณยาโบราณว่า ชิงแห้งมีรสหวาน เผ็ด ร้อน มีสรรพคุณแก้ไข้ แก้ลม แก้จุกเสียด แก้เสมหะ บำรุงธาตุ แก้คลื่นเหียนอาเจียน ส่วนชิงสดมีรสหวาน เผ็ด ร้อน มีสรรพคุณแก้ปวดท้อง บำรุงธาตุ ขับลมในลำไส้ให้ผายลมและเรอ (ชยันต์ พิเชียรสุนทรและคณะ, 2544, น. 273) สรรพคุณของชิง มีดังนี้ **เหง้า** รสหวานเผ็ดร้อน ขับลม แก้ท้องอืด จุกเสียด แน่นเฟ้อ คลื่นไส้อาเจียน แก้หอบไอ ขับเสมหะ แก้บิด เจริญอากาศธาตุ ในน้ำมันหอมระเหย จะออกฤทธิ์กระตุ้นการบีบตัวของกระเพาะอาหารและลำไส้ ใช้**เหง้า**แก่ทุบหรือบดเป็นผง ชงน้ำดื่ม แก้อาการคลื่นไส้อาเจียน แก้จุกเสียด แน่นเฟ้อ **เหง้าสด** ตำคั้นเอาน้ำผสมกับน้ำมันมะนาว เติมน้ำเล็กน้อย จิบแก้ไอ ขับเสมหะ **ข้อควรระวัง** น้ำชิง

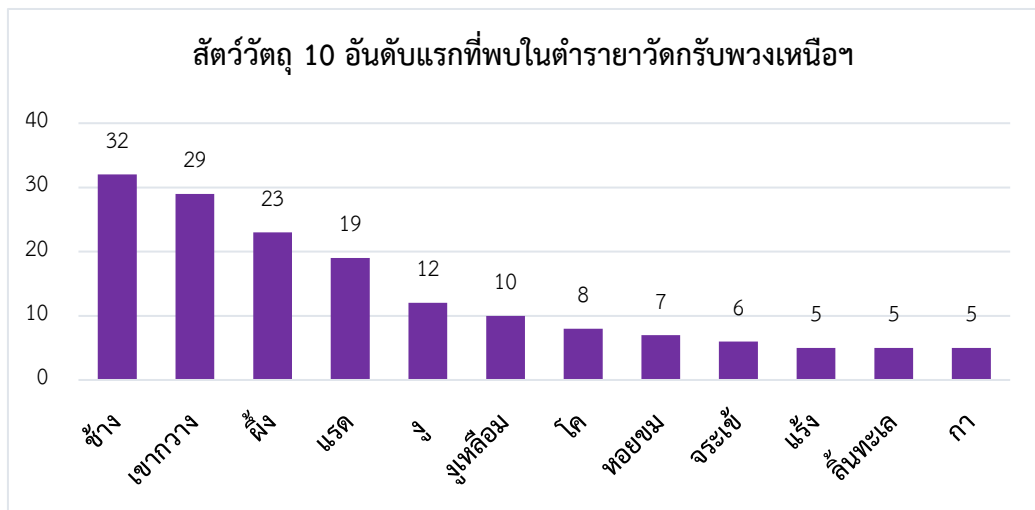
ที่เข้มข้นมาก ๆ จะออกฤทธิ์ตรงข้ามกัน คือ ระวังการบีบตัวของลำไส้ ควรใช้ในปริมาณที่พอดี **ต้น** รสเผ็ดร้อน ขับลมให้ผายเร็ว แก้กुकเสียด แก้กท้องร่วง **ใบ** รสเผ็ดร้อน บำรุงกำเดา แก้กักข้า แก้กนิ่ว แก้กขัดปัสสาวะ แก้กโรคตา ฆ่าพยาธิ **ดอก** รสเผ็ดร้อน แก้กโรคประสาทซึ่งทำให้ใจให้ชุ่มมัว ช่วยย่อยอาหาร แก้กขัดปัสสาวะ **ราก** รสหวานเผ็ดร้อนขม แก้กแน่น แก้กศอเสมหะ เจริญอาหาร แก้กลม แก้กเสมหะ แก้กบิด บำรุงเสียงให้เพราะ แก้กพรรตึก **ผล** รสหวานเผ็ด บำรุงน้ำนม แก้กไข้ แก้กคอแห้ง เจ็บคอ แก้กตาฟาง เป็นยาอายุวัฒนะ **เหง้าแก่** มีสารจำพวก Oleo-resin ซึ่งเป็นสารที่ทำให้มีรสเผ็ด กลิ่นหอม นำมากลั่นได้น้ำมันหอมระเหย 1-3 %, แป้ง กว่า 50 % ในน้ำมันหอมระเหย ประกอบด้วย sasquiterpene, bisabolene, zingiberene & zingiberol ใน Oleo-resin มี aromatic ketone, zingerone & shogaol (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540, น.135) จึงสามารถช่วยบรรเทาอาการท้องอืด ขับลม แก้กคลื่นไส้ อาเจียน และประกอบไปด้วยสารสำคัญหลายชนิดที่มีฤทธิ์ต้านออกซิเดชันได้ดี และมีการนำไปใช้ในรูปแบบของผลิตภัณฑ์บำรุงผิว ช่างดื่มเพื่อชะลอความชราและลดการเกิดอนุมูลอิสระ (บังอร ศรีพานิชกุลชัย, 2551, น.11)

รองลงมาคือ **จัน** หรือจันทน์ขาว ได้จากแก่นของต้นจันทราที่บางถิ่นเรียก “ต้นจันทน์ขาว” หรือ “ต้นจันทน์ใบเล็ก” มีชื่อพฤกษศาสตร์ว่า *Tarenna hoensis* Pitard ในวงศ์ Rubiaceae พบขึ้นตามป่าโปร่งและป่าดิบแล้งทั่ว ๆ ไปทางภาคตะวันตกและภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทย ตำราสรรพคุณยาโบราณว่า (แก่น) จันทน์ขาว มีรสขม หวาน มีสรรพคุณบำรุงประสาท บำรุงเนื้อหนังให้สดชื่น แก้กร้อนใน แก้กกระหายน้ำ แก้กตับ ปอดและดีพิการ แก้กเหงื่อตกหนัก ขับพยาธิ ผลมีรสฝาด หวาน แก้กอาการนอนไม่หลับ กระวนกระวาย แก้กท้องเสีย บำรุงประสาท (ชยันต์ พิเชียรสุนทรและคณะ, 2544, น. 315-316) สรรพคุณของจันทน์ขาว มีดังนี้ **เนื้อไม้และแก่น** รสขมหวาน บำรุงประสาท บำรุงเนื้อหนังให้สดชื่น แก้กร้อนในกระหายน้ำ แก้กตับปอดและดีพิการ แก้กเหงื่อ **ลูก** รสฝาดหวาน แก้กอาการนอนไม่หลับ กระวนกระวาย แก้กท้องเสีย บำรุงประสาท (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540, น.164)

และอันดับ 3 คือ **ขมิ้นอ้อย** เป็นทั้งเครื่องยาและเครื่องเทศที่ใกล้เคียงกันกับขมิ้นชัน ได้จากเหง้าของพืชที่มีชื่อพฤกษศาสตร์ว่า *Curcuma zedoaria* Roscoe จัดอยู่ในวงศ์ Zingiberaceae ฝรั่งเรียกว่า Zedoary เนื้อในเหง้ามีสีเหลือง มีกลิ่นเฉพาะ เหง้าตั้งตรงโผล่ขึ้นมาเหนือดินบางส่วน จึงเรียก “ขมิ้นอ้อย” หรือ “ขมิ้นชัน” หรือ “ขมิ้นหัวชัน” หรือ “ว่านหัวตั้ง” หรือ “สากเปือยละว่า” ตำราสรรพคุณยาโบราณว่า ขมิ้นอ้อยมีรสฝาด เป็นยาสมาน แก้กท้องร่วง แก้กอาเจียน แก้กไข้ ใช้หุงกับน้ำมันมะพร้าว ใส่แผล เพื่อฆ่าเชื้อและสมานแผล และใช้ขับผสมกับน้ำปูนใส กินแก้กท้องร่วง (ชยันต์ พิเชียรสุนทรและคณะ, 2544, น. 263-264) สรรพคุณของขมิ้นอ้อย

มีดังนี้ ใบ รสเผื่อน ขับปัสสาวะ แก้ไข้บวม เหง้า รสฝาดเผื่อน แก้ครันเนื้อครันตัว สมานลำไส้ แก้ระดูขาว ขับปัสสาวะ ตำพอก แก้ฟกบวม แก้อักเสบ แก้พิษโลหิต แก้ลม รักษาเมะเร็งปากมดลูก มะเร็งในรังไข่ มะเร็งปอด มะเร็งตับ มะเร็งต่อมไทรอยด์ มะเร็งต่อมน้ำเหลือง เนื้องอกธรรมดาของกล้ามเนื้อมดลูก รักษาอาการเลือดคั่ง เลือดลมไหลเวียนไม่สะดวก รักษากระดูกไม่ปกติ เหง้าสดตำผสมกับการบูรเล็กน้อย ดองน้ำฝนกลางหา รินเอาน้ำหยอดตา แก้ตาแดง ตาแฉะ ตามัว ตาพิการ เหง้า มีน้ำมันหอมระเหย และสาร curcumin (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540, น.124)

พบสัตว์วัตถุในตำรายาวัตถุรับพวงเหนือฯ ทั้งสิ้นจำนวน 65 ชนิด เรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย 10 อันดับแรก สามารถแสดงผลในรูปแบบแผนภูมิ ดังนี้

ภาพ 4 สัตว์วัตถุ 10 อันดับแรกที่พบในตำรายาวัตถุรับพวงเหนือฯ

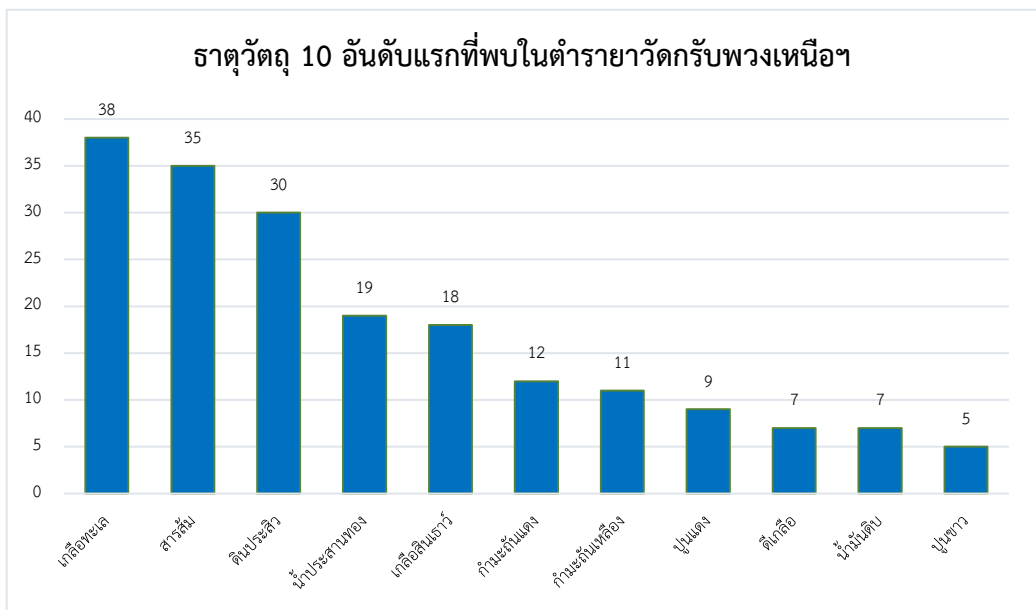
สัตว์วัตถุที่พบมากที่สุด คือ ช้าง 32 ตำรับ (งา 31 ดีเผาะ 1) ช้างเป็นสัตว์วัตถุที่นิยมนำมาใช้ทำยา เป็นสัตว์ที่อยู่ในกลุ่ม “สัตว์บก” คือสัตว์ที่อาศัยอยู่บนบก และหากินบนบก ชื่อทางวิทยาศาสตร์ *Elephas maximus* อยู่ในวงศ์ Elephantidae ทางกรมแพทย์แผนไทยนิยมใช้ “งาช้าง” เข้าเครื่องยาหลายขนาน งาช้างเป็นเครื่องยาอย่างหนึ่งในพิภคยาไทยที่เรียกว่า “นวเขี้ยว” หรือ “เนาวเขี้ยว” ได้แก่ เขี้ยวหมู เขี้ยวหมี เขี้ยวเสือ เขี้ยวแรด เขี้ยวหมาป่า เขี้ยวปลาพะยูน เขี้ยวจระเข้ เขี้ยวเลียงผา และงาช้าง (สมุนไพรรดอทคอม, 2559: ออนไลน์)

รองลงมา คือ เขากวาง 29 ตำรับ กวางเป็นสัตว์บก มีสี่เท้าคล้ายวัวแต่ตัวเล็กกว่า ตัวผู้มีเขาโง้งแตกเป็นกิ่ง ชื่อทางวิทยาศาสตร์ *Cervus unicolor* อยู่ในวงศ์ Cervidae เขากวางมีรสเย็น

ควม มีสรรพคุณแก้ไข้ ใช้กาฬ แก้อ่อนในกระหายน้ำ เหาไฟผสมยาทาแก้เม็ดผื่นในไข้พิษไข้กาฬ (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540, น.91)

และอันดับที่ 3 คือ ผึ้ง 23 ตำรับ (น้ำผึ้ง 20 ชี 3) น้ำผึ้งเป็นน้ำหวานที่ตัวผึ้งเก็บจากน้ำต้อย (nectar) ของดอกไม้ แล้วเอามาผสมไว้ในรวงผึ้ง (bee hives) เพื่อเลี้ยงตัวอ่อน ในรวงผึ้งนี้อาจมีทั้งน้ำผึ้ง (honey) ชีผึ้ง (beeswax) นมผึ้ง (royal jelly) เกสรผึ้ง (bee pollen) และกาวชันผึ้ง (bee propolis) น้ำผึ้งธรรมดาเป็นของเหลวข้นที่ได้จากการบีบหรือคั้นรวงผึ้ง กรองผ่านตะแกรงและผ้ากรอง แล้วตั้งทิ้งไว้จนหมดฟองอากาศ ถ้ามีน้ำเจืออยู่มาก เอามาอุ่นที่ 65 °C นานครึ่งถึงหนึ่งชั่วโมง เพื่อระเหยน้ำออกไปบางส่วน โบราณว่าน้ำผึ้งใหม่มีรสหวาน มีสรรพคุณบำรุงกำลัง แก้สะอึก แก้ไข้ตรีโทษ เป็นยาอายุวัฒนะ ใช้เป็นน้ำกระสายสำหรับเตรียมยาลูกกลอน (ชยันต์ พิเชียรสุนทรและคณะ, 2544, น. 158-162) โดยน้ำผึ้ง ได้จากรวงผึ้ง ส่วนที่ใช้เก็บน้ำหวาน ซึ่งอยู่เหนือรังที่อยู่ของตัวอ่อน มีทั้งชนิดที่อยู่ในโพรงไม้ หลืบถ้ำ และติดอยู่ตามกิ่งไม้ขนาดเล็ก หรือใหญ่ นิยมใช้น้ำผึ้งจากธรรมชาติที่ไม่ได้แยกนมผึ้งและเกสรออก (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540, น.255)

พบธาตุวัตถุในตำรายาวัตถุรับประทานเหินอา ทั้งสิ้นจำนวน 44 ชนิด เรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย 10 อันดับแรก สามารถแสดงผลในรูปแบบของแผนภูมิ ดังนี้

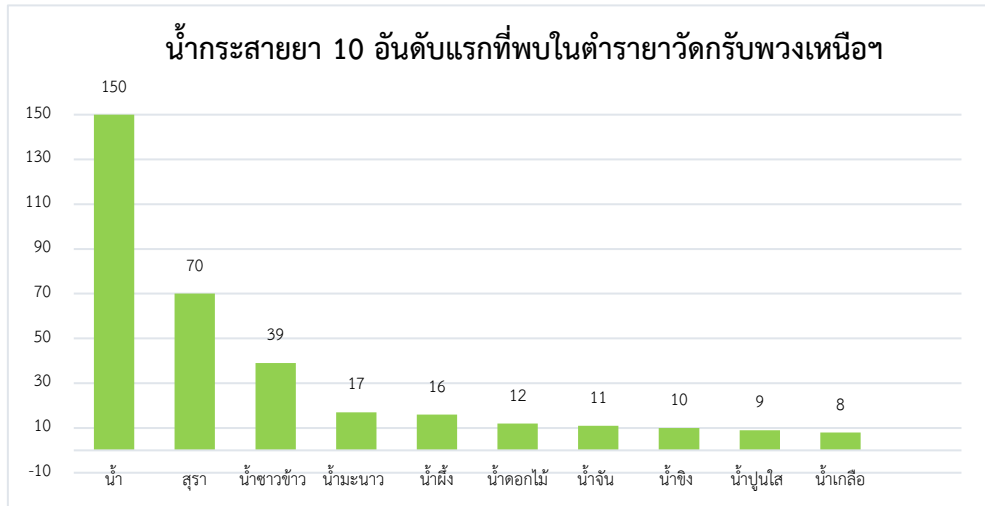
ภาพ 5 ธาตุวัตถุ 10 อันดับแรกที่พบในตำรายาวัตถุรับประทานเหินอา

ธาตุวัตถุที่พบมากที่สุด คือ **เกลือทะเล** 38 ตำรับ **เกลือ (Sodium chloride) หรือเกลือสมุทร** เมื่อบริสุทธิ์จะเป็นสีขาว มีรสเค็ม ได้จากการนำน้ำทะเลระเหยน้ำออก ตำราสรรพคุณยาโบราณว่า เกลือสมุทรมีรสเค็ม มีสรรพคุณบำรุงธาตุทั้ง 4 แก้น้ำดีพิการ แก้โรคท้องมาน (ชยันต์ พิเชียรสุนทรและคณะ, 2544, น. 221-222) ทางกรมแพทย์แผนไทยแบ่งเกลือทะเลออกเป็น 2 ชนิด คือ **เกลือตัวผู้** มีลักษณะเม็ดโตและยาว สรรพคุณบำรุงธาตุทั้งสี่ แก้ดีพิการ แก้โรคท้องมาน กรมแพทย์แผนไทยใช้แทรกยา ใช้กรีดฝีเย็บเพื่อช่วยทำคลอด และเกลือตัวเมีย เม็ดขนาดเล็ก กลมและป้อม สรรพคุณบำรุงธาตุทั้งสี่ แก้ดีพิการ แก้โรคท้องมาน สามารถใช้แทนเกลือตัวผู้ได้ (พจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น.54)

รองลงมา คือ **สารส้ม** 35 ตำรับ สารส้มเป็นก้อนผลึกสีขาวขุ่น ไม่มีกลิ่น มีรสฝาดมาก มีหลายชนิด ที่ใช้ทางยา มี 2 ชนิด คือ 1. สารส้มชนิด “โพแทช ออลัม” (Potash Alum) ในทางเคมีเป็นเกลือโพแทสเซียมอะลูมิเนียมซัลเฟตที่มีน้ำ (hydrated potassium aluminium sulphate) 2. สารส้มชนิด “แอมโมเนียม ออลัม” (Ammonium Alum) ในทางเคมีเป็นเกลือแอมโมเนียมอะลูมิเนียมซัลเฟตที่มีน้ำ (hydrated ammonium aluminium sulphate) สารส้มที่ใช้ทางยามักเอามาสะตูก่อน ทำได้โดยเอาสารส้มมาบดให้ละเอียดใส่ในหม้อดิน ตั้งไฟจนสารส้มฟูขาวดีแล้วยกลงจากไฟ ได้ “สารส้มสะตู่” เอามาใช้เป็นยาได้ ตำราสรรพคุณยาโบราณว่า สารส้มมีรสฝาดเปรี้ยว มีสรรพคุณสมานทั้งภายในภายนอก แก้ระดูขาว แก้หนองในและหนองเรื้อรัง เป็นยาขับปัสสาวะ ขับนิ่ว แก้ปวดอวัยวะ เป็นยาขับปัสสาวะ (ชยันต์ พิเชียรสุนทรและคณะ, 2544, น.640-641) สารส้มมีรสฝาดเปรี้ยว สมานทั้งภายในภายนอก แก้ระดูขาว แก้หนองใน ขับปัสสาวะ ขับนิ่ว แก้ปวดอวัยวะ ฟอกระดู แก้วระมุนาต เหนือเป็นแผลบวม ทำให้ฟันมันคง แก้วแผลในปากคอ สมานแผลห้ามเลือดในแผลเล็กน้อย (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540, น.439)

และอันดับที่ 3 คือ **ดินประสี** 30 ตำรับ ดินประสีหรือดินประสีขาวเป็นเกลือโพแทสเซียมไนเตรด (Potassium nitrate) บริสุทธิ์หรือเกือบบริสุทธิ์ โบราณได้ดินประสีจากขี้ค้างคาว เตรียมได้โดยการต้มเคี่ยวขี้ค้างคาว แล้วกรองขณะร้อน ทิ้งไว้ให้เย็น จะมีเกล็ดสีขาวของดินประสีเกาะตามข้างภาชนะที่ต้มนั้น เก็บเอาเกล็ดสีขาวนั้นมาใช้เรียกว่า “ดินประสีขาว” ตำราสรรพคุณยาโบราณว่า ดินประสีมีรสเค็ม ปรา่ เย็น มีสรรพคุณขับลมที่คั่งค้างตามเส้น ถอนพิษ ขับปัสสาวะ ใช้ภายนอกสำหรับทาแก้คันตามผิวหนัง (ชยันต์ พิเชียรสุนทรและคณะ, 2544, น. 367) ดินประสี มีรสเค็มปรา่เย็น ขับลมที่คั่งค้างตามเส้น ทำให้เส้นเอ็นหย่อน ถอนพิษ แก้คันตามผิวหนัง ขับปัสสาวะ แก้โรคผิวหนัง (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540, น.191)

น้ำกระสายยาในตำรายาวัดกรับพวงเหนือฯ ทั้งสิ้นจำนวน 79 ชนิด เรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย 10 อันดับแรก สามารถแสดงผลในรูปแบบแผนภูมิ ดังนี้

ภาพ 6 น้ำกระสายยา 10 อันดับแรกที่พบในตำรายาวัดกรับพวงเหนือฯ

น้ำกระสายยาที่พบมากที่สุด คือ **น้ำ** 150 ตำรับ ยาไทยส่วนมากมักใช้น้ำสุกหรือน้ำร้อนเป็นกระสายสำหรับละลายยาเกิน (ชยันต์ พิเชียรสุนทรและคณะ, 2544, น.141)

รองลงมา คือ **สุรา** 70 ตำรับ สุราหรือเหล้าเป็นของเหลวที่มีองค์ประกอบหลักเป็นแอลกอฮอล์ (alcohol) ประเภทเอทานอล (ethanol) ที่ได้จากการหมักธัญพืชชนิดต่าง ๆ ตำราสรรพคุณยาโบราณว่า เหล้ามีรสเมา มีสรรพคุณกระทุ้งพิษ ขับเลือดลม เมื่อใช้เป็นกระสายจะทำให้ยาแล่นเร็ว (ชยันต์ พิเชียรสุนทรและคณะ, 2544, น.169)

และอันดับที่ 3 คือ **น้ำชาข้าว** 39 ตำรับ น้ำชาข้าวเป็นน้ำที่ได้จากการล้างข้าวสาร (คำ “सान” เป็นคำไทใหญ่ แปลว่า “ข้าวที่เอาเปลือกออกแล้ว” ปัจจุบันเขียนผิดเป็น “สาร”) ซึ่งได้จากต้นข้าวที่มีชื่อพฤกษศาสตร์ว่า *Oryza sativa* L. จัดอยู่ในวงศ์ Gramineae (ชยันต์ พิเชียรสุนทรและคณะ, 2544, น.147)

จากการศึกษาวิจัยพบว่า พบตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรค 3 อันดับแรก คือ โรคเกี่ยวกับไข้ โรคกลุ่มทางเดินอาหารและโรคกลุ่มผิวหนัง ตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือ ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก จึงเป็นหลักฐานทางเอกสารโบราณที่สำคัญอีกฉบับหนึ่งของการแพทย์แผนไทยของอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลกที่แสดงให้เห็นถึงโรคภัย

ใช้เจ็บที่เคยปรากฏในอดีตของชุมชนพรหมพิราม โดยเฉพาะเภสัชวัตถุที่ใช้ในการปรุงยานั้นพบว่า พืชวัตถุที่ปรากฏมากที่สุด คือ ขิง สัตว์วัตถุที่ปรากฏมากที่สุด คือ ช้าง ธาตุวัตถุที่ปรากฏมากที่สุด คือ เกลือทะเล และน้ำกระสายยาที่ปรากฏมากที่สุดคือ น้ำ

คณะผู้วิจัยจะนำงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับตำรายาแพทย์แผนไทยของอำเภพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิษณุโลกสงคราม มาใช้ในการอภิปรายผลการวิจัย เนื่องจากการศึกษาเอกสารในพื้นที่เดียวกัน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยในการศึกษาที่คล้ายคลึงกัน โดยปรากฏการศึกษาวิจัยจำนวนทั้งสิ้น 5 เรื่อง คือ 1. งานวิจัยของ ภัทรพล แสงเงิน (2562) 2. งานวิจัยของนันทรัตน์ ยอดกระโหมและคณะ (2564) 3. งานวิจัยของ พงุทัย ปัญญาจักรและคณะ (2564) 4. งานวิจัยของชลิตา สอนจันทร์และคณะ (2564) และ 5. งานวิจัยของภัทรพล แสงเงินและอุเทน วงศ์สถิตย์ (2565)

สาระัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือ ตำบลพรหมพิราม อำเภพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม เลขที่ พส.ข.0300 พบว่ามีสรรพคุณในการรักษาโรคเกี่ยวกับไข้มากที่สุด จำนวน 111 ตำรับ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ภัทรพล แสงเงิน (2562) ที่ศึกษาตำรายาแพทย์แผนไทยวัดพรหมพิรามฯ เอกสารเลขที่ พส.ข. 0215 นันทรัตน์ ยอดกระโหมและคณะ (2564) ที่ศึกษาเกี่ยวกับตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือ (2)ฯ เอกสารเลขที่ พส.ข.0235 และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พงุทัย ปัญญาจักรและคณะ (2564) ที่ศึกษาตำรายาแพทย์แผนไทยวัดสะพานหินฯ เอกสารเลขที่ พส.ข. 0274 โดยงานวิจัยทั้งหมดนี้พบว่า เป็นยาที่ใช้ในการรักษาโรคเกี่ยวกับไข้มากที่สุด ดังนั้นการศึกษา ตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ นี้จะเป็นหลักฐานชั้นต้น (primary source) ที่สำคัญอีกฉบับหนึ่งเกี่ยวกับองค์ความรู้ทางการแพทย์แผนไทยท้องถิ่นอำเภพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลกที่ช่วยยืนยันให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พื้นที่อำเภพรหมพิรามในอดีตนั้น ผู้คนเจ็บป่วยด้วยโรคเกี่ยวกับไข้มากที่สุด

เภสัชวัตถุของตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ นั้นพบว่า

พืชวัตถุที่พบความถี่สูงสุดในการปรุงยา คือ ขิง สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชลิตา สอนจันทร์และคณะ (2564) ศึกษาเกี่ยวกับตำรายาแพทย์แผนไทยวัดสันติกาवासฯ เอกสารเลขที่ พส.ข.0239 งานวิจัยของ พงุทัย ปัญญาจักรและคณะ (2564) ที่ศึกษาตำรายาแพทย์แผนไทยวัดสะพานหินฯ เอกสารเลขที่ พส.ข.0274 และงานของ ภัทรพล แสงเงินและอุเทน วงศ์สถิตย์ (2565) ที่ศึกษาตำรับยากวาดคอกจากตำรายาแพทย์แผนไทยของอำเภพรหมพิราม

จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 18 ฉบับ เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ซึ่งงานวิจัยทุกฉบับพบการใช้ชิง เป็นพืชวัตถุที่มีความถี่สูงสุดในการปรุงยา

สัตว์วัตถุที่พบสูงสุดในการปรุงยา คือ ช้าง สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พอฤทัย ปัญญาจักร และคณะ (2564)** ที่ศึกษาตำรายาแพทย์แผนไทยวัดสะพานหินฯ เอกสารเลขที่ พส.ข.0274 ที่พบว่า ช้าง เป็นสัตว์วัตถุที่มีความถี่สูงสุดในการปรุงยา และธาตุวัตถุที่พบความถี่สูงสุดในการปรุงยา คือ เปลือก สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ชลิตา สอนจันทร์และคณะ (2564)** ศึกษาเกี่ยวกับตำรายาแพทย์แผนไทยวัดสันติกาवास เอกสารเลขที่ พส.ข.0239 ที่พบว่า เปลือกเป็นธาตุวัตถุที่มีความถี่สูงสุดในการปรุงยา

เภสัชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ ที่มีความสอดคล้องกับงานวิจัยก่อนหน้า คือ **ชิง ช้างและเปลือก** ในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ นั้น ผลการวิจัยดังกล่าวถือเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงค่านิยมของชาวพหุมพิรามในอดีตในการใช้เภสัชวัตถุต่าง ๆ เพื่อการรักษาโรค โดยเป็นส่วนประกอบทั้งที่มาจากธรรมชาติ และประเด็นสำคัญที่สุด คือ ตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือฯ ตำบลดพหุมพิรามอำเภอดพหุมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เอกสารเลขที่ พส.ข.0300 นั้น เป็นหลักฐานขั้นต้นอีกฉบับหนึ่งที่สำคัญที่ช่วยยืนยันให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการใช้เภสัชวัตถุจากธรรมชาติมารักษาโรคของชาวพหุมพิรามในอดีตได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเชิงวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับตำรายาแพทย์แผนไทยสามารถขยายผลการวิจัยไปทำการศึกษาวิจัยทั้งสารัตถะและความถี่ของเภสัชวัตถุในตำรายาโบราณเรื่องอื่น ๆ ในจังหวัดพิษณุโลกหรือท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่างได้อีกอย่างกว้างขวาง

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). *แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์: ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กระทรวงสาธารณสุข. (2564). *รายการตำรับยาแผนไทยแห่งชาติ ฉบับ พ.ศ. 2564*. กรุงเทพฯ: กองทุนภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก.
- คณะกรรมการพัฒนาระบบยาแห่งชาติ. (2556). *บัญชียาหลักแห่งชาติ : บัญชียาจากสมุนไพร*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.

พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิต และวิเชียร จีรวงส์. (2544). คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราช 5 ธันวาคม 2542. กรุงเทพฯ: อมรินทร์และมูลนิธิภูมิปัญญา.

ชลิตา สอนจันทร์, ศิริวรรณ เพ็ชรเมณี, อัจฉราภรณ์ ใจแก้ว และภัครพล แสงเงิน. (2564).

สารัตถะในตำรายาวัตสันติกาวาส อำเภอพรมพิราม จังหวัดพิษณุโลก. ใน รายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการระดับชาติพะเยาวิชัย ครั้งที่ 10 มหาวิทยาลัยพะเยา วันที่ 28-29

มกราคม 2564 (น. 4020-4034). พะเยา: มหาวิทยาลัยพะเยา.

ตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือ ตำบลพรมพิราม อำเภอพรมพิราม จังหวัดพิษณุโลก.

(ม.ป.ป.). [สมุดข่อยเลขที่ พส.ข.0300 เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม]. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.

นันทรัตน์ ยอดกระโหม, สาวิตรี แก้วเกตุ และภัครพล แสงเงิน. (2564). สารัตถะในตำรายาวัตกรับพวงเหนือ อำเภอพรมพิราม จังหวัดพิษณุโลก. ใน รายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการระดับชาติพะเยาวิชัย ครั้งที่ 10 มหาวิทยาลัยพะเยา วันที่ 28-29 มกราคม 2564 (น. 4035-4048). พะเยา: มหาวิทยาลัยพะเยา.

บังอร ศรีพานิชกุลชัย. (2551). ชิงเพื่อสุขภาพ. วารสารเภสัชศาสตร์อีสาน *Isan Journal of Pharmaceutical Sciences*, 4(1), 1-15.

พจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2553). (พิมพ์ครั้งที่ 2).

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

พระคัมภีร์ปฐมจินดาร์. (2542). ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

พระสุตตันตปิฎก วินัยปิฎก มหาวรรค เภสัชขันธกะ ปัญจเภสัชกถา. (2560). สืบค้นจาก

https://84000.org/tipitaka/read/m_siri.php?B=05&siri=7/

พอฤทัย ปัญญาจักร, มณฑาทิพย์ บุญแก้ว และภัครพล แสงเงิน. (2564). สารัตถะในตำรายาวัตกรับพวงเหนือ อำเภอพรมพิราม จังหวัดพิษณุโลก. ใน รายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการระดับชาติพะเยาวิชัย ครั้งที่ 10 มหาวิทยาลัยพะเยา วันที่ 28-29 มกราคม 2564 (น. 3645-3657). พะเยา: มหาวิทยาลัยพะเยา.

ภัครพล แสงเงิน. (2562). การศึกษาเชิงวิเคราะห์ตำรายาวัตใหม่พรมพิราม อำเภอพรมพิราม จังหวัดพิษณุโลก. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.

ภัครพล แสงเงิน และอุเทน วงศ์สถิตย์. (2565). ตำรับยากวาดคอกจากตำรายาแพทย์แผนไทยของอำเภอพรมพิราม จังหวัดพิษณุโลก. วารสารไทยศึกษา, 18(1), 29-60.

วุฒิ วุฒิธรรมเวช. (2540). สารานุกรมสมุนไพรรวมหลักเภสัชกรรมไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียน สโตร์.

สมุนไพรดอทคอม. (2559). ช้าง-สัตว์วัตถุ. สืบค้นจาก <https://www.samunpri.com/>

สำเนียง เลื่อมใส. (2558). โรคและการเฝ้าระวังรักษาในคัมภีร์พุทธศาสนา. ใน *ภูมิปัญญาอาเซียน
เวชศาสตร์ในจารี และเอกสารโบราณ ภาษา - จารึก ฉบับที่ 13 ในวาระ 96 ปี
ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร* (น. 39-60). กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.